CEVAT ŞAKİR'İN KURMACA ESERLERİNDE "BEN" VE "ÖTEKİ" BAĞLAMINDA RUM KİMLİĞİ

Hikmet Konar[3]
Uluslararası Balkan Üniversitesi
cevatsakir1890@gmail.com
Türkiye

ÖZET

1940'lı yıllarda çalışmalarıyla medeniyetlerin beşiği ve kültürlerin birikim merkezi olarak Anadolu'yu öne çıkarmaya çalışan Cevat Şakir, Azra Erhat, Sabahattin Eyüboğlu gibi isimler Mavi Anadoluculuk hareketini başlatmıştır. Mavi Anadolucular yazılarında Batı'nın yüzlerce yıldır Yunan kültürüne mal ettiği değerlerin asıl sahibinin Anadolu olduğu vurgusunu yapar. Hareketin öncüsü Cevat Şakir, Anadolu kültür ve medeniyetinin zenginliğini göstermek amacıyla birçok yazı kaleme alır. Bu yazıların ortak noktası olarak kuvvetli bir "ben" ve "öteki" imajı çizildiğini söyleyebiliriz. İyonya'da kültür, medeniyet, sanat, bilim gibi konularda ne üretildiyse Anadolu'ya aittir. Batı Anadolu/İyonya "ben" olarak alınırken Yunanistan "öteki" olarak konumlanır. Düşünce yazılarının neredeyse tamamına yakınında bu karşıtlık yer alırken roman ve hikayelerinde az da olsa Rum ve Türk tipi üzerinden kıyaslamalar yapmaktadır.
Bu çalışmada Cevat Şakir'in çoğu Ege kıyılarında ve adalarında ve kısmen İstanbul'da geçen roman ve hikayelerinde Rum kimliğinin yansımaları tespit edilmeye çalışılmış, ardından Batı dünyasına pek çok açıdan eleştiriler getirdiği Turgut Reis ve Uluç Reis romanlarında olumlanan, ideal "ben" ve olumsuzlanan "öteki" imajı değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Cevat Şakir, Rum kimliği, 'ben', 'öteki'.

GREEK IDENTITY IN THE CONTEXT OF "I" AND "OTHER" IN CEVAT ŞAKIR'S FICTIONAL WORKS

Hikmet Konar
International Balkan University
cevatsakir1890@gmail.com
Turkey

Abstract

In the 1940's, names such as Cevat Şakir, Azra Erhat, Sabahattin Eyüboğlu, who tried to highlight Anatolia as the cradle of civilizations and the accumulation center of cultures, started the Blue Anatolians' movement. In his writings, Blue Anatolian's emphasize that Anatolia is the real owner of the values that the West has attributed to Greek culture for hundreds of years. Cevat Şakir, the pioneer of the movement, wrote many articles to show the richness of Anatolian culture and civilization. As the common point of these articles, we can say that a strong image of "me" and "the other" is drawn. Whatever was produced in Ionia on subjects such as culture, civilization, art and science belongs to Anatolia. While Western Anatolia/Ionia is taken as "me", Greece is positioned as the "other". While almost all of his writings have this contrast, he makes comparisons in his novels and stories, albeit a little, over the Greek and Turkish types.

[3] Doktora öğrencisi / PhD candidate

In this study, the reflections of Greek identity were tried to be determined in Cevat Şakir's novels and stories, most of which took place on the Aegean coasts and islands, and partly in Istanbul, then, the ideal "me" and the negated "other" image was evaluated, in Turgut Reis and Uluç Reis novels in which he criticized the Western world in many ways.

Keywords: Cevat Şakir, Greek identity, 'I', 'other'.

1. GİRİŞ

Kimlik; başta sosyoloji olmak üzere, felsefe, psikoloji, antropoloji, edebiyat ve siyaset gibi sosyal bilimleri yakından ilgilendiren karmaşık ve soyut kavramlardan biridir. Kimlik, *Türkçe Sözlük*'te "Toplumsal bir varlık olarak insanın nasıl bir kimse olduğunu gösteren belirti, nitelik ve özelliklerin bütünü" olarak tanımlanır (1998: 1324). Diğer bir deyişle kimlik, çevresindekiler tarafından bireyin nasıl algılandığını ve onun kendisini ve çevresindekilere yönelik algısını kapsayan bir kavramdır. Anthony D. Smith'in önerdiği gibi kimlik en temel düzeyde bireysel ve kolektif kimlik olmak üzere iki kategoride incelenebilir.[4] Kimlik, ben ve ötekinin tanımlanması için gereklidir ve dinamik bir olgudur. Gerek kişinin mikro kimliği gerekse ulusların makro kimlikleri zamandan ve mekândan beslenerek küresel etkileşim alanlarını oluştururlar. Nuri Bilgin, dinamik olarak yorumladığı kolektif kimliği "belirli bir alanda (territoire) kök salmış birtakım grupların (etnik toplulukların) diğer gruplardan farklarını ortaya koyma, vurgulama talebi" şeklinde tanımlar (Bilgin, 1999: 59).

20. yüzyılda yaşanan savaşların ardından değişen sınırlarla birlikte millileşme/milli kimlik oluşturma anlayışı hızlı bir şekilde yayılmaya başlamıştır. "Millet"[5] kavramına dayalı siyasi yapılanma Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte yeni devletin de resmî ideolojisinin temelini oluşturmuştur. Milliyetçi ideolojilerin önemli bir özelliği "kendileri, devletleri, tarihleri ve hatta gelecekleri konusunda inandıkları 'milli gerçekleri' olmasıdır." Bu milli gerçekler içerisinde hâkim unsur "biz", hakim unsur dışında kalanlar ise "öteki" olarak konumlandırılmaktadır. Milliyetçiliğin bir diğer özelliği ise milletlerin tarih içinde hep var oldukları, hiç yok olmadıkları, süreklilik içerisinde bugüne geldiklerine inanılmasıdır. Her millet kendi tarihinin çok eskiye dayandığını iddia eder ve kendine ait bir tarih yaratmaya çalışır (Milas, 2010: 9).

Cevat Şakir'in eserlerinde Yunan imajı daha çok antik çağda Batı Anadolu/İyonya ile Helenistan'ın kültür, bilim, sanat, tarih, edebiyat ve sosyal hayat gibi pek çok konuda karşılaştırılması ile kendini deşifre eder. Yazar, Girit gibi Rum ve Türk nüfusun birlikte yaşadığı bir adada doğmuş, çocukluğunu Büyükada'da geçirmiş, gayrimüslim öğrencilerle birlikte Robert Koleji'nde eğitim almış olmasına rağmen eserlerinin çok azında Rum[6] karakterlere yer vermiştir. Bunun belki de temel sebebi Mavi Anadoluculuk görüşü içerisinde Batının sahip olduğu tüm değerlerin kökeninin Anadolu'da olduğu ve bu kökenin Helen/Yunan olmadığını kanıtlamaya çalışmasıdır. Yazar, günümüzde Ege ve Akdeniz'de yaşayan azınlıkları ele almak

[4] Modern dönemde ulus devletlerin kurulmasında kolektif bellek ve ethnie kavramlarının rolü için bkz. Anthony D. Smith, *Ulusların Etnik Kökeni,* çev. Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2002), 171-198.

[5]Smith, millet kavramını tarihi bir toprağı/ülkeyi, ortak milletleri ve tarihi belleği, kitlevi bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğunun adı olarak tanımlar. A.D. Smith, *Milli Kimlik*, 32. Millet ya da ulus kavramı hakkında ayrıntılı bir inceleme için ayrıca bkz. Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması,* 19-22.

[6] Bizans döneminde Helence konuşan Ortodoks Hristiyanlar kendilerini 'Roma' sözcüğünden türetilmiş olan 'Romios' (Rum) sözcüğü ile belirlemişti. Türkçede Rum sözcüğü, genel olarak Hristiyan Ortodoks mezhebine bağlı ve çağdaş Yunanca konuşan kimse anlamında kullanılır. Herkül Millas, *Geçmişten Bugüne Yunanlılar,* 162, 195.

veya yok saymak gibi bir amaç gütmemiş aksine aynı coğrafyanın yüzlerce yıl önceki halini anlatarak yeni bir tarih tezi oluşturmak istemiştir.

2. KURMACA ESERLERİNDE RUM KİMLİĞİ

Cevat Şakir, Ege kıyılarında ve Ege denizindeki adalarda yaşayan halkın gündelik yaşamını gözlemlendiği ve kurmaca eserlerinde bölge halkının yaşayışını yansıttığı görülmektedir. Bölgenin demogojik özellikleri düşünüldüğünde Türkler ile birlikte Rumların da eserlerine yansımış olması beklenmektedir. Ancak eserlerinin ana kahramanları hep Türklerdir. Herkül Millas, Cevat Şakir'in eserlerinde Rum karakterlerin eksikliğine bakarak nüfus mübadelesinden önce Ege kıyılarında yaşayan Rumları yok saydığı değerlendirmesini yapar. Milas'a göre yazarlar ideolojik görüşleri çerçevesinde bazı konulara bilinçli olarak değinmezler. Bir tür suskunluk içerisinde olmaları da aslında metinlerde görülen bir iç çelişkidir (Milas, 2005: 253). Diğer bir deyişle Millas'a göre Cevat Şakir, bir ulusçuluk ideolojisiyle kurmaca eserlerinde Türk denizcilerin, süngercilerin, balıkçıların hikayesini anlatırken aynı bölgede yaşamış ve genellikle aynı meslekle uğraşmış Rumlardan bahsetmemektedir. Oysaki Cevat Şakir'in temel sorunsalı Antik Yunan medeniyetine atfedilen değer ve Ege bölgesini de içerecek şekilde tek bir Yunan/Helen kimliğinin olduğuna dair görüşlerdir. Ona göre Anadolu'da yaşayanlar Anadolulu kimliğini oluşturmaktadır. Bu nedenle Bodrum ve civarındaki adalarda Türklerle birlikte yaşayan Rumlarla bir problemi yoktur.[7] Bu bölümde Cevat Şakir'in roman ve hikayelerinde karşımıza çıkan Rum kahramanlara nasıl yer verdiği ve söylemden yola çıkarak yazarın yaklaşımı ele alınacaktır.

19. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti içerisinde yaşayan azınlıkların bağımsızlık mücadeleleri ve Batılı devletlerden aldıkları destekler, yaşanan savaşlar, yapılan anlaşmalarla kaybedilen topraklar ve nüfus mübadelesi gibi yakın tarihte yaşanan siyasi gelişmeler Türk halkının toplumsal belleğinde yer etmiş ve Türk ve gavur şeklinde iki ayrı kimlik söylemi gelişmiştir. Örneğin *Aganta Burina Burinata* isimli romanda babasının gemilerde çalışmasını istemediği halde büyük bir tutkuyla denize açılan Mahmud'un hikayesi anlatılırken bir noktada Rum Pahos ile yollarının kesişmesinden de bahsedilir. İstanbul'dan Marsilya'ya gidecek bir yolcu gemisinde ateşçi olarak iş bulan Mahmud orada Bodrumlu Pahos ile karşılaşır. Gurbet ellerde karşılaşan bu iki genç hemen birbirlerine sarılırlar. Pahos, kollarını açarak Mahmud'u bağrına basarken ilginçtir ki Mahmud'un iç sesi Pahos'un Rum olmasıyla ilgili şu cümleleri kurar:

> "Gerçi Bodrum'dayken biz Rumlara gavur derdik, herhalde onlar da bize daha çok iltifatkar olmayan sıfatlar verirlerdi; fakat yabancı illerde birbirimize rastlayınca içtiğimiz su ayrı gitmez, bir anadan doğmaymışız gibi birbirimize sarılırdık."[8]

[7] Herkül Millas, "Anadolucular" başlığı altında Halikarnas Balıkçısı, Kemal Tahir, Fikret Otyam, Hasan İzzettin Dinamo ve Yılmaz Karakoyunlu'nun edebi metinlerini öteki olarak Yunan ve Rum karakterler açısından inceler. Bu yazarların eserlerinde hissedilen ortak bir anlayış olduğunu düşünmektedir. Bu anlayışa göre "1) Rum 'bizden' sayılmaktadır; 2) ancak bu Rum, ulusal özellikleri yok olmuş, Türkleşmiş bir kimsedir; 3) Batı genellikle olumsuzdur, 'öteki' konumundadır; 4) Türk 'öteki'ne göre olumludur, üstündür; genellikle Anadolu ve Doğu üstündür." Bkz. Herkül Millas, *Türk ve Yunan Romanlarında "Öteki" ve Kimlik* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), 157; Ayrıca Herkül Millas, Anadolucuların eserlerinde Türkiye'de yaşayan "Öteki"nin "biz"e olan benzerliğine vurgu yaptıklarını dolayısıyla ötekiyi biz ile eşitlediklerini ancak "biz"in karşısına olumsuz Öteki olarak Batı'yı çıkardıklarını da belirtir. Bkz. Hercules Millas, *Nations and Identities: The case of Greeks and Turks,* E-book, 2010, 112.

[8] Halikarnas Balıkçısı, *Aganta Burina Burinata,* 119; Herkül Millas, *Aganta Burina Burinata* romanında nüfus mübadelesinden önce Bodrum ve Ege kıyılarında yaşayan Rum halkının varlığından bahsedilmediğini, arada adalarda yaşayan Yunanlıların görüldüğünü söyler. Bkz. Herkül Millas, *Türk ve Yunan Romanlarında "Öteki" ve Kimlik,* 307. Ancak yukarıda değinildiği üzere bu romanda Pahos ile Mahmud karşılaştıklarında Mahmud, Bodrum civarında Rumların yaşadığını "Gerçi Bodrum'dayken biz Rumlara gavur derdik" diyerek belirtir. Bu ifade Bodrum ve civarında

Görüldüğü gibi Mahmut'la Pahos'un birbirlerini görünce yaşadıkları mutluluğun altında gurbet elde olmalarının bir etkisi vardır. Oysa yaşadıkları şehirde Türk ve Gavur diye bir ayrım halkın kolektif belleğine yerleşmiştir.

Ekmeğini denizden çıkaran Rum tipinin dışında genelev işleten Rum kadınlar da Halikarnas'ın eserlerinde karşımıza çıkar. Bu kadınlarla ilgili aynı iyimserliğe sahip değildir. Aynı romanda Beyoğlu'nun arka sokaklarındaki genelevlerden birine giden Mahmud'u yaşlıca bir Rum kadın karşılar. "Bir gözü ızgarada pişirilmiş uskumru gözü gibi bulanmış ve yuvasından fırlamış olan bu yaşlı kadın"ı gören Mahmud'un beti benzi atar, irkilir. Onun tereddüdünü gören kadın "Rum şivesiyle 'Efendim bir nefis körletmekten ibaret değil mi? Onu başkası kadar ben de yaparım' diye yalvarmaya başla[r]" (Balıkçısı, 2012: 115).
Mahmud'un bu deneyimi tiksinti, heyecan, telaş ve şaşkınlıktan kendini dışarı atmasıyla sona erer. Herkül Millas, bu romanda Rum süngercilerden bahsetmeyip sadece İstanbul'da ve genelevde Rum kadınların karşımıza çıkmasını ötekileştirme bağlamında değerlendirmektedir (Milas, 2005: 159).

Genelev işleten Rum kadın tipi *Ötelerin Çocuğu* isimli romanda da karşımıza çıkar. Beyoğlu'nda kırmızı fenerli evlerden birine giden Cemal, evi idare eden Madam Rozika isimli "göbekli, kavramlı, anaç" (Balıkçısı, 1969: 35), kadınla dost olur. Kadının kendisine yol göstermesiyle birlikte iş yapmaya başlarlar. Cemal aslında Fransızca ve İngilizce ders veren, şiir yazan ancak para kazanamayan bir gençtir. Madam Rozika ile tanıştıktan sonra Cemal, turistleri bu eve getiren bir aracı haline gelir ve turistlerden iyi para kazanır. Beyoğlu'nda Asmalı sokakta kendisine küçük bir meyhane de açar (35). Bu romanda iyi olarak anlatılan Rum karakter, Barba Vangel isimli bir balıkçıdır. Uzunada yakınlarındaki dar bir geçitte karşılaşan kayıkların birinin Rum diğerinin Türk olması iki tarafı da korkutur. İki kayık her an bir saldırı olabilir diye silahlarını hazırlar. Kerimoğlu'nun kayığının yanından geçmekte olan diğer kayıkta yetmiş yaşlarındaki Barba Vangel vardır. Yazar Barba Vangel'in kısaca hayatından bahseder. Güney Kiklad adalarında herkesin tanıdığı ve sevdiği Vangel karısı Katina'dan azar yemesiyle de meşhurdur. Çocuğu olmadığı için gördüğü çocuklarla oynar, onlara oyuncaklar yapar. Son derece yufka yüreklidir. Kerimoğlu yanlarından geçen kayıkta Barba Vangel'in olduğunu anlayınca rahatlar, "Merhaba!" sesine "Yassas! (sağ olun, yaşayın)"[9] sesi karşılık verir. İki taraf da hazırladıkları silahlardan utanır.[10] Romanda bahsedilen bir diğer Rum karakter Rodoslu Stavro Kolarides'tir. Denizde batan, kayalıklara çarpıp parçalanan kayık, vapur, motor gibi araçların parçalarını satarak zengin olmuştur. Vapur leşçiliğinde bir eşi olmadığı söylenir. Hatta dostları bile kendisini "leş kargası manasında 'koraka tzi psofizmenus' diye anarlar" (Balıkçısı, 1969: 176).

Çarpan bir vapura gidip parçaların ederini hesaplar ve tahmin ettiği tutarın yarısını teklif eder. Böylece sürekli kâr eder. Romanda birkaç karakteri etkileyen bir batık tekneden bahsedilir. Ege denizinde 1841 yapımı Bozkurt teknesinin battığını duyduğu zaman Kolarides çok sevinir. Bu tekne madenden çıkarılan demirin doğrudan dökülmesiyle yapılmıştır ve demir levhaları çok değerlidir. Aynı teknenin battığını duyan Haşmet Bey ise kahrolur. Kendisinin elli bin altın parasını taşıyan Abdurrezzak bu kazada ölmüş, paralar da tekneyle birlikte suya gömülmüştür. Haşmet'in tüm derdi Kolarides'ten önce dalgıç bularak tekneden paralarını almaktır: "Şimdi, bu Kolarides gavuru, leşi satın alır, gider çıkarttırır. O zaman git de paraları

Türklerle birlikte yaşayan Rumlar olduğunu göstermektedir. Ancak bu ifade aynı zamanda halkın kolektif belleğinde Rumların Gavur olarak ötekileştirildiğini, hakim olan Türk öznenin karşısına konumlandırıldığını da belirtmektedir. Herkül Millas'ın bu romanla ilgili bir diğer eleştirisi de Anadolulu onlarca süngercinin arasında Rum ya da Hristiyan süngercinin olmamasıdır. Bkz. Herkül Millas, *Türk ve Yunan Romanlarında "Öteki" ve Kimlik,* 159.

[9] Metinde "Yassas" kelimesinin anlamı parantez içindeki şekliyle verilmiştir. Ancak bu kelimeyi "Merhaba, Esenlikler dilerim" şeklinde çevirmek daha doğrudur.

[10] Halikarnas Balıkçısı, *Ötelerin Çocuğu,* 28-29; Herkül Millas, balıkçı Barba Vangel'in olumlu bir Rum olarak yansıtıldığı yorumunu yapar. Bkz. Herkül Millas, *Türk ve Yunan Romanlarında "Öteki" ve Kimlik,* 159.

ara, onlar havada bulut, sen de onları unut olurlar"(188). Haşmet Bey'in paralarını geri alabilmek için bilgi toplamaya başladığında gittiği ilk kişi "yatağında bir çuval dolusu kemik halinde yatan" ihtiyar acente Kristoyanakos'tur. Ondan kurtulanların isimlerini ve Bozkurt gemisinin tam olarak battığı noktayı öğrenir (190). Stavro Kolarides gemi leşçiliğinden hileyle para kazanması, paragöz oluşu gibi özelliklerinden dolayı romandaki olumsuz kahramanlardan biridir. Yazar onun kötülüğünü ilginçtir ki Sokrat üzerinden bir benzetmeyle dile getirir: "Kendisi Sokrat'tan kalma bir lisan konuşuyordu. Fakat yüreği ona Sokrat'a zehir içirenlerden miras kalmıştı" (176). Cevat Şakir'in düşünce yazılarında insanlık tarihine olumsuz etkileri olduğunu düşündüğü için eleştirdiği üç filozoftan biri de Sokrates'tır ancak düşüncelerinden dolayı onu zehirle öldürmeye kalkan Atinalılar haindir. Burada Sokrat'a zehir içirenler ile kastedilen, olumsuzladığı Atinalılardır.

"Deprem" isimli hikayesinde Murat Kaptan, Büyükada'da iskelenin yanındaki balıkçı kahvesinde otururken yıllar önce başından geçen bir olayı anlatır: Santorin adası yakınlarında denizde bir deprem olur ve Murat Kaptan'un bulunduğu tekne parçalanır. Depremin şiddetinden adada yer yarılır, evler yıkılır. Murat Kaptan deprem sona erince kendine gelir. Başında ağlayan bir Rum kız ve köpeği durmaktadır. Depremde ailesini kaybeden kız yaşayan birini bulmak için dolaşırken kaptana rastlamıştır (Balıkçısı, 1962: 59). Bu hikayede adada Rumların yaşadığını gösteren tek sahne Murat Kaptan'ın ayılınca karşısında gördüğü bu küçük kızdır.

"Yedi Adalardaki Balık Bankası" isimli hikayesinde bir Yunan şirketin Balıkçı Ahmet ile anlaşması ve Ege denizinde tutulan balıkları satın alması anlatılır. Ocak ayında on beş gün sürecek olan avda mümkün olduğunca fazla balık tutulması temel şarttır. Balıkçı Ahmet, Egeli otuz kadar balıkçıyla anlaşır ve şirket adına ava çıkarlar (71). Bu hikayede Rum balıkçılar karşımıza çıkmaz ancak Türk balıkçıların çalıştıkları şirketin Yunan olduğu bilgisi verilir.

"Dalgıcın Parçaları" isimli hikayede Dalgıç Ahmet'in feci bir şekilde can vermesi anlatılır. Hikayede önce Marmaris ve Bodrum kıyılarında dünyanın en cesur dalgıçlarının yetiştiği söylenerek Türk denizcileri övülür. Ardından Kiklad ve Sporad adaları Rum sünger armatörlerinin her yıl Bodrum'a gelerek dalgıç Ahmet ile anlaştıklarından bahsedilir (98). Bir Rum sünger armatörü için dalan Ahmet boğulur. Kendisini sudan çektiklerinde dalgıç giysileri içindeki vücudu şişmiştir. Şişen başını miğferin içinden çıkaramazlar. Dalış için tutulan skafandarın sermayesini veren armatör, Ahmet ile uğraşırken para kazanamadığı için tepinmeye başlar ve çalışanlara acele etmelerini söyler. Burada armatörün Ahmet'in ölümünü hiçe sayarak sadece zararını düşünmesi eleştirilmektedir. Bunun üzerine Ahmet'in boynunu keserler, kafatasını parçalayarak miğferden çıkarıp denize atarlar. Bu hikayede de Rum süngerciler yerine Rum armatörün daha iyi oldukları için Türk dalgıçları çalıştırdığı görülmektedir. Burada açıkça belirtilmese de her işi iyi yapan Türk imajı akla gelmektedir.

"Hayyam'ın Testileri" isimli hikayede geçimini adalara ve Anadolu'ya çanak çömlek taşıyarak sağlayan Karagöz Ali ile Kalimnos Adası'nda yaşayan Barba Paho'nun arkadaşlıklarından bahsedilir. Barba Paho, adanın kahvecisi, meyhanecisi, balıkçısı, berberi, cerrahı, çalgıcısı ve hanendesidir. Ama aynı zamanda topraktan çeşit çeşit, boy boy çanak, bardak, testi, küp, güveç gibi eşyalar da yapıp satmaktadır. Barba Paho, Karagöz Ali'nin denizden çıkardığı tarihi testilere benzer ince belli, tek saplı yeni testiler yapar (113-114). Karagöz Ali'nin gözünden Barba Paho olumlanan bir Rum'dur.

"Cankurtaran Anırtı" isimli hikayede Kıbrıs'tan on eşek yüklü olarak gelen bir teknenin Skarpontos açıklarında fırtınaya yakalanması ve adadaki bir eşek sayesinde yollarını bularak karaya çıkmaları anlatılmaktadır. Kendilerini açık denizde sandıklarından teknelerinin kurtuluş ümidi olmadığını düşündükleri bir sırada teknedeki eşek anırtılarına İstanköy adasındaki bir eşeğin karşılık vermesiyle yollarını bulurlar. Tarladaki eşeği ve otlayan koyunları bekleyen sekiz yaşlarındaki bir Rum kızla karşılaşırlar. Rum kız kendilerine "Kumbare gala thelete? Süt ister misiniz babalıklar?" diye sorar (139). Bu Rum kız dışında adada başka bir Rum'dan bahsedilmez.

"Ay Işığı" hikayesinde otuz yaşlarında, çam yarması bir delikanlı olan Sarı Ali'nin çok iyi Rumca konuştuğu ve bu sayede zaman zaman Stanköyü'ne giderek "Hipokrat'ın binlerce yıllık dev çınarının gölgesi altında, oranın yerlisi Türk ve Rum denizcileriyle beraber, denizlerden, balıklardan, Panoramiyoti adasındaki deniz manastırı ve deniz hazreti Cebrailinden, deniz tanrısı Poseidon'dan Amfitrit'ten güle güle bahset[tikleri]" (152), söylenir. İstanköy Cevat Şakir'in İyonya'ya dahil ettiği ve dolayısıyla "biz" içerisinde değerlendirilen bir yerdir. Nitekim Hipokrat'ın bu adadan çıkmış olmasını İyonya'da akıl ve bilimin ne kadar ileri olduğunun bir göstergesi olarak kabul eder. Biz'e dahil olduğu için Türk ve Rum denizciler bir arada huzurlu bir ortam kurabilmişlerdir.

Rum balıkçılardan bahseden bir diğer eser de *Deniz Gurbetçileri*'dir. Romanın üçüncü bölümünde Çil Tahir Kaptan'ın batan teknesinden bahsederken Sömbekili Sidikli (Balıkçısı, 1997: 71) Vangel isimli bir süngercinin hayat hikayesine kısaca değinilir. Sömbeki adasında yaşayan Vangel, Vasiliki isimli güzel bir kızla evlenmiş ve üç çocukları olmuştur. Ekmeğini denizden çıkaran Vangel bir gün patronu tarafından küçük bir çengelci kayığıyla Tillos Adası'na bir mektup götürmek üzere gönderilir. Dönüşte fırtına yakalanır ve denizde kaybolur. Vangel bu romanda kendisinden olumlu olarak söz edilen bir Rum karakterdir. Burada anlatıcı hangi milletten olursa olsun denizcilerin kaderinin ortak olduğunu şu sözlerle vurgular: "Denizci adam! Mezarı da yok! Zaten hangi milletten olursa olsun, denizcilerin bir tek mezarı vardır: Deniz! Öyle, ayrı gayrı, Müslüman mezarlığı, gavur mezarlığı yok. Bıraktığı miras? Bu adaların çoğu halkı gibi mirasları: Derya!" (71). Herkül Millas bu romanda hem bu şekilde "farklı milletten balıkçıları bir saydığını" hem de kitabın son bölümlerinde Türk-Yunan ulusal balıkçı mücadelesine vurgu yapmasını bir çelişki olarak yorumlamaktadır (Milas, 2005: 162).

(Hırsız) Selim teknelerde iş ararken Manol Kaptan'ın dalgıç aradığını duyar. Paluko, Selim'e Sömbekili Manol Kaptan'ın iki bacağından vurgun yediğinden dolayı fukara dalgıcın halinden anladığını söyler. Paluko, yedek yelkenini Selim'e verir. Selim Barba Manol'u bulmak üzere Sömbeki adasına gider. Barba Manol, "güneş yanığı, görmüş geçirmiş, yumuşak yüzlü altmışlık bir denizciydi. Selim'i görünce gözleri sevinçle uyandı" (Balıkçısı, 1997: 239). Daha Selim kendisine geliş nedenini açıklamadan Selim'in niyetini okur ve Madruha'ya sünger avlamaya gideceklerini söyler. Manol Kaptan'ın teknesinde Rumların dışında dört Türk dalgıç vardır. Selim, tekne yola çıkana kadar depozitoda daha önceden tanıdığı üç Türk, Kandelyusa adasından Vasso ve Tillos adasından Takkis isimli Rum dalgıçla kalır. Manol Kaptan'ın teknesi açık denizde fırtınaya yakalanmamak için Madruha burnu civarında beklerler. Tilloslu Takkis, Yunus isimli Türk denizciye burna yakın bir mağarayı göstermek ister. Karaya çıkarlar. Takkis eski ve paslı bir tüfekle kuş avlamak ister. Ancak tüfeğin patlamasıyla Takkis'in gözleri kör olur, önünü göremediği için de uçurumdan düşerek ölür.

Anlatıcı, Rum denizcinin ölümünden hem Rumların hem Türklerin eşit derecede üzüldüklerini ekleme ihtiyacı duyar. Neticede ekmek parası için gurbet ellerde aylarca beraber çalışmışlardır: "Bu ölümden Türklerin duyduğu acı hiç de Sömbekililerinkinden az değildi. Aylarca fukaralar yaban ellerde beraberce ekmek parası çıkarmaya uğraşmışlardı, aynı çanaktan yemişler, aynı katı galetayı kırmışlardı" (260).

Deniz Gurbetçileri romanının sekizinci bölümünde kötü kahraman Karakulak, hem bir diğer kaptan Ateşoğlu'na kötülük yapmak hem de çok para kazanmak için Rum süngercilerle işbirliği yapar. Üstelik kendisine Ankara'da önemli mevkilerde destek verecek birileri de vardır:

> "Karakulak, Rumların süngercilik merkezi olan Kalimnos Adası, Bodrum ve Ankara arasında mekik dokuyor. Rum sünger ağaları Bodrum'a geliyorlar. Orada Karakulak ve onun takımıyla şurada burada kümelenip baş başa veriyorlar, gizli gizli bir şeyler görüşüyorlar" (188).

Romanın son bölümünde Karakulak'ın ne yapmaya çalıştığı ortaya çıkar. Ankara'daki Deniz İşleri Müdürlüğü'nden bir yasa çıkartmayı başarmıştır. Türk karasularında avlanması yasak olan Rum teknelerine Türk bayrağı çekilerek istedikleri gibi avlanmalarına olanak tanıyan bu yasayla ayrıca balık yataklarını

bozduğu gerekçesiyle Türk denizcilerin kullandığı gangavalarla sünger avı yasaklanmaktadır. Rum süngerciler kendi kullandıkları skafandarla dalıp sünger avlamayı Türk süngercilere öğretecek ancak öğretirken çıkarılan süngerler Rumların olacaktır. Karakulak arkadaşlarına açıkça Rumların amaçlarının Türk kıyılarında avlanmak olduğunu itiraf eder. Rumların bu serbestliği kazanmasına karşılık kendisine Datça yarımadası kıyılarından avlanma tekeli bırakılmıştır (264-264). Bu pazarlıktan Rumlar, Rumların rüşvet verdiği memurlar ve Karakulak kârlı çıkarken kaybeden geçimini alın teriyle denizden çıkaran Türk süngerci, dalgıç ve balıkçılardır. Ayrıca Ateşoğlu'nun işleri bozmasından korkan Rumlar, Karakulak'a tekneyi patlatması için elektrikli bir alet de verirler. Böylece bu aletin ucuna bağladığı dinamitlerle Karakulak uzaktan Ateşoğlu'nun teknesini patlatır.

Deniz İşleri Müdürlüğü'nün çıkardığı yasayla Bodrum, Marmaris, Fethiye ve diğer kıyı denizlerinde çalışan denizcilerin durumu oldukça vahim bir hal alır. Ganvagalarla, zıpkınla, formasız dalışla sünger avlamak yasaklanır. Bu yasa Türk denizcileri Rum gemilerine işçi olarak yazılmaya mecbur bırakır. Üstelik "Rum dalgıç armatörleri, Türkleri hemen hemen kuru ekmek parasına çengelci kayıklarında kürekçi olarak kabul ed[erler]"(269). Rum motorları Türk karasularının diplerini yağmalarlar ve çıkardıkları süngeri Amerika'ya "Greek Silk Sponges" adıyla pazarlayarak Yunan ekonomisini canlandırırlar. İki yıl süren avlanma yasağında dünyaya sünger satış merkezi adalardaki Rumların kontrolüne geçmiş ve Türk süngerciliği Yunan ekonomik egemenliğine girmiştir (272).

Görüldüğü gibi Cevat Şakir, kurmaca eserinde Bodrum ve adalarda yaşayan Rum balıkçı, süngerci ve gemi işçilerinden daha ılımlı olarak söz ederken; armatör, acenta sahibi gibi zengin Rumlardan veya Yunanistan'da yaşayan Rum balıkçılardan olumsuz bir şekilde bahsetmektedir. Örneğin Rodoslu Stavro Kolarides, denizden çıkardığı batıkların hurda satışından zengin olmuştur. Aynı şekilde ismi belirtilmeyen Rum armatör, daha çok para kazanabilmek için dalgıç Ahmet'in ölmesine rağmen işi durdurmaz ve ölüyü denize attırır. Bu iki karakterin ortak özelliği paragöz olmalarıdır. İstanbul'da yaşayan Rumlar genelev çalıştıran madam karakterler olarak karşımıza çıkar. Bodrum ve civar adalarda yaşayan Rum balıkçılar uzun yıllardır Türk balıkçılarla birlikte yaşamakta ve çalışmaktadır. Bir anlamda Türk ve Rum balıkçıların arasında ekmeğini aynı sulardan çıkarma ortaklığı vardır. Cevat Şakir'in olumladığı Rum kahramanlar Bodrum ve civar adalarla Türklerle birlikte yaşayan ve ekmeğini denizden çıkaranlardır. Örneğin Barba Vangel, Güney Kiklad adasında yaşamaktadır ve balıkçılıkla uğraşan düzgün bir adamdır. Özellikle herkesin sevdiği biri olduğu vurgulanır. Bu vurgu Vangel'in denizde Türkler'e karşı bir düşmanlık göstermemesinden kaynaklanmaktadır. Barba Paho, Kalimnos adasında bir esnaftır ve Türklerle iş yapmaktadır. Çalışkandır ve Türkleri kazıklamaya çalışmaz. Sömbekili Manol Kaptan ise fakir Türk balıkçılara gemisinde iş veren anlayışlı bir adamdır. Bu olumlu Rumların ortak özelliği Türklerle birlikte çalışmaları, Türklere karşı iyi davranışlarda bulunmalarıdır. Coğrafi olarak da Türklerle hemen hemen aynı veya (adalar gibi) yakın yerlerde yaşamaktadırlar. Ancak Yunanistan'da yaşayan Rumlar öteki kimliğini kazanmıştır. Örneğin Karakulak'ın birlikte çalıştığı Rum süngerciler para uğruna her şeyi yapabilecek kişilerdir ve kullandıkları avlanma tekniğiyle Ege kıyılarına zarar verirler. Türk Balıkçıları onlar yüzünden geçimini sağlayamayacak duruma düşer.

Cevat Şakir'in *Turgut Reis* ve *Uluç Reis* romanlarını bir yana koyarsak yukarıdaki sekiz kurgu eserde Rum karakterlerin; daha çok deniz insanlarından seçilen, ben ve öteki bağlamında değerlendirildiğinde belirgin bir ötekileştirme unsuruna rastlamadığımız tipler olduğunu, bununla birlikte yazarın, armatör ve genelev işleten Rum karakterlerini olumsuzladığını bunların dışında kalanlarının ise bir anlamda dolgu malzemesi olarak kullandığını görmekteyiz.

Yukarıda değerlendirdiğimiz eserler dışında Cevat Şakir'in *Turgut Reis* ve *Uluç Reis* romanları ben ve öteki bağlamında Hristiyan Batı dünyasına yoğun eleştiriler içermektedir. Turgut Reis romanında Cevat Şakir Türkleri "ben" olarak yüceltirken Batı'yı kötü olan "öteki" olarak konumlandırır. Herkül Millas'a göre bu romanda "Batı bütün kusurları kendisinde toplamış gibidir; "öteki" kesin olarak kötüdür. Türkler ise tam

tersine her zaman çok üstündür, eksiksizdir."[11] Roman görünürde Osmanlı Devleti'nin 16. yüzyılda Avrupa Devletleri ile siyasi ilişkilerini ve meşhur Turgut Reis'in hayatını anlatan bir tarihi romandır (Milas, 1996: 37). Ancak daha romanın başında güçlü ve cesur bir Türkmen kadının doğum sahnesiyle bir kahramanın doğumu müjdelenir. Bu yönüyle de Turgutça'ya destansı bir kahraman özelliği yüklenir. Turgutça'nın meşhur korsan Turgut Reis olduktan sonra Akdeniz'e kıyısı olan devletlerle ve denizlerde Hristiyan korsanlarla mücadeleleri Cevat Şakir'in ben ve öteki inşası adına keskin söylemlerle donatılmıştır. "İki dünya, Batı ile Doğu kesin bir çizgiyle ayrılmaktadır, siyah-beyaz gibi" (39). Başta İspanyollar olmak üzere Hristiyan Batı vahşidir, hatta yaradılış itibariyle kötüdürler: "Bana öyle geliyor ki yaradılışlarından olan bu işe sonradan din farkı, min farkı diye bir kulp takiyorlar" (Balıkçısı, 2011: 47). Masum ve savunmasız halkı kılıçtan geçirirler, köyleri yakarlar, kadınlara tecavüz ederler. Batı sadece Müslümanlara karşı acımasız değildir, mezhep çatışmaları sebebiyle kendi halkını da öldürmektedir:

> "(...) kendi mezheplerinden, kanlarından ve milletlerinden olan erkek, kız veya çocukları yakalıyor, ağızlarına bez tıkayarak sıkı fıkı bağlıyor ve gemi ambarlarına atp denize açılıyorlar. Uzak limanlara varınca onları oralarda satıyorlar" (47).

Herkül Millas romandaki Batı'ya karşı bu aşırı olumsuz ve zaman zaman kindar yorumların Türklere/Türk olmaya ideolojik bir nitelik kazandırdığını belirtmektedir. Bu bağlamda ideolojik nitelik Türklere Avrupa'ya karşı bir üstünlük kurma işlevi sağlar (Milas, 1996: 40). Türklerin hepsi iyi özelliklere sahiptirler, ahlaki açıdan hiçbir yanlışları yoktur. Vahşi değillerdir, Hristiyan kadınlara tecavüz etmezler, gerekmediği sürece öldürmez. Murat Belge Türklerin bu şekilde bir yüceltmeye tabii tutulmasını yoğun ve temelsiz bir şovenizm olarak değerlendirmekte ve bayağılık seviyesinde bir milliyetçilik söylemi olarak yorumlamaktadır. Yine Belge, *Turgut Reis* ve *Uluç Reis*'teki bu ırkçı-milliyetçi söylemin "kültürel miras" teorisini savunan Mavi Anadoluculuk düşüncesiyle de çeliştiğini belirtmektedir [12] (Belge, 2009: 326-327,330).

Cevat Şakir'in romanda vahşilikle birlikte Batı'ya atfettiği bir değer de cinselliktir. Batı'nın kadınları uzun sarı saçlı, harika vücutlu, güzel yüzlü, ilk bakışta aşık olunacak derecede şehvetli kadınlardır.[13] İşleri güçleri erkekleri baştan çıkarmaktadır. Oysa Türk kadını ok atan, kılıç kullanan, ata binen, düşmana karşı savaşan bir tip olarak Batı kadının karşısına konumlandırılır. Romanda Batı ahlaki açıdan büyük bir çöküş içinde olduğu vurgusu sürekli yinelenir. Metreslerden doğan gayrimeşru çocuklar, üvey anneleriyle birlikte olan gençler, kocalarını aldatan kontesler Batı'daki çürümüşlüğün bir göstergesidir. Türk erkekleri de bu kadınların baştan çıkarma oyunlarına gelmezler. Örneğin Turgut Reis 40 yaşına kadar sevdiği kadına bile

[11] Herkül Millas, *Türk ve Yunan Romanlarında "Öteki" ve Kimlik*, 160; Romandaki ben ve öteki kurgusunu Doğulu bir yazarın Batı'ya karşı bir savunma çabası olarak da görebiliriz. Oryantalist metinlerde Batı'nın ben (hakim özne) olarak, Batı dışında kalan her şeyin öteki olarak kurgulanmasına karşılık Cevat Şakir, öteki olan Doğuluya atfedilen özellikleri bu romanda Batı için kullanmıştır. Yazarın Batı'ya tüm olumsuzlukları yükleme çabası Oksidentalist söylemi de hatırlatmaktadır. Bkz. Filiz Ferhatoğlu, "Öteki Olan Doğulunun Batılı Özneye Karşı Mücadelesi: Turgut Reis", Doğu Edebiyatında Batı/ Batı Edebiyatında Doğu Sempozyum Bildirileri (Ankara: KIBATEK, 2015), 381-382.

[12] Herkül Millas da Cevat Şakir'in Türklüğü öne çıkardığını şu şekilde ifade etmektedir: "Halikarnas Yunan'a bunca yakın olmasına karşın, bütün yazı yaşamı antik Yunan'a karşı bir tür mücadele havası taşır. Temel felsefi ve tarihi tezleri Halikarnasos (Bodrum'un) gibi, İyonya uygarlığının da Yunan olmadığını kanıtlamak olmuştur. Romanları içinde bu Yunan 'karşıtı' tutumunun Anadoluculuk'u ve zamanla Türklük'ü öne çıkaran bir kimliğe dönüştüğünü görür gibi oluyoruz." Herkül Millas, *Türk ve Yunan Romanlarında "Öteki" ve Kimlik*, 158.

[13] Murat Belge, *Turgut Reis* ve *Uluç Reis* romanlarındaki abartılı cinsellik içeren sahneleri "fantezi" olarak tanımlar. Buradaki amacın aslında Hristiyan kadınlarını aşağılamak olduğunu ancak tüm kadınlara yönelik bir sövgü niteliği kazandığını belirtir. Bkz. Murat Belge, "Mavi Anadolu Tezi ve Halikarnas Balıkçısı", 337-338; Bu iki romanda iyi Hristiyan kadınların da ahlaksız olan kendi toplumdan rahatsız oldukları görülmektedir. Bu nedenle Hristiyan kadınlar, Türk erkeğini görünce hemen âşık olurlar hatta Hristiyan bir kadın kilisede mum yakarken kendisine bir Türk sevgili dileyebilir.

yaklaşmaz. Çünkü önceliği devlet için savaşmak ve başarılar kazanmaktır. Turgut Reis ile birlikte romanda karşımıza çıkan diğer Türklerde de düşman olarak görülen, kötü olan ötekinin durdurulması ve hatta yok edilmesi söylemleri görülmektedir. Herkül Millas'ın da belirttiği gibi romanda "(...) olumlu bir tek "Batılı" ya da Hristiyan yoktur. Batılılarla ilgili söylem de, görüldüğü gibi, aşırı duygusal, küçültücü, suçlayıcı, düşmanca ve kin doludur. Kullanılan bütün sıfatlar ve değerlendirmeler olumsuzdur. Davranışlar tarihsel nedenlerle ya da zamanın genel uygulamalarıyla değil, ulusal eğilimler ve alışkanlıklarla açıklanmaktadır" (Milas, 1996: 39).

Cevat Şakir'in Turgut Reis'le söylemsel ve içerik olarak çok benzeyen bir diğer romanı *Uluç Reis*'tir. *Turgut Reis*'te yer alan bazı paragraflar aynen *Uluç Reis*'te de geçer. Birkaç Türk denizcisi üzerinden yeniden bir tarih kurgulanır. Murat Belge, romanda Osmanlıya dair çok ciddi bilgi hataları olduğunu tespit etmiş ve yazarın "vahim denecek yorum yanlışlarına sürüklendiğini" belirtmiştir.(Belge, 2009: 332-333) Tüm bu bilgi hataları yazarın kahraman bir Türk korsanı yaratmak adına yaptığı zorlamadan kaynaklanır. *Turgut Reis*'teki abartılı cinsellik sahneleri burada da yer alır. Kanlı sahneler, yaradılıştan kötü olma, ahlaki bozulma, cinselliğe aşırı düşkünlük gibi birtakım yargılar ile Batı ötekileştirilerek olumsuzlanmakta ve Türkler kahramanlıkları, iyi ahlaklı, iyi niyetli ve çalışkan olmalarıyla övülmektedir.

SONUÇ

1940'lı yıllarda Cevat Şakir Kabaağaçlı, Sabahattin Eyuboğlu ve Azra Erhat gibi isimlerin öncülüğünde başlatılan Mavi Anadoluculuk hareketi, erken Cumhuriyet dönemi politikaları kapsamında Türk Tarih Tezini'nin ortaya konduğu bir dönemde gündeme gelmiş ve dolayısıyla bu hareketi benimseyen yazarlar da "kimlik" ve "tarih yazma" çalışmalarına yazılarıyla katkıda bulunmuştur. Mavi Anadoluculuk "hümanist" ve "kültürel mirasa dayalı" olmakla övünmüş ve Anadolu'da yaşayan bütün medeniyetlerin birbirini etkilediği birikimli, katmanlı bir medeniyet tarihi fikrini önermiştir. Cevat Şakir'in düşünce yazılarında karşımıza belirgin olarak çıkan bir "ben" ve "öteki" imajı vardır. Bilim ve sanatın gelişme merkezi olarak gördüğü İyonya "ben"i oluştururken Yunanistan "öteki"ni oluşturmaktadır.
İyonya ve dolayısıyla Anadolu "ben" imajı içerisinde olumlanırken Yunanistan veya Yunan'a ait olanlar "öteki"leştirilir. Bununla birlikte yüzlerce yıl medeniyet tarihinde Anadolu'yu ötekileştiren Batı da bu karşıtlıkta olumsuz tarafta yerini alır. Diğer bir deyişle Batı medeniyetinin kökenini antik Yunan'da arayan ve yazdıkları Avrupa tarihiyle Anadolu'yu önemsiz gösteren Batılı tarihçiler de Cevat Şakir'in gözünde suçun esas müsebbibidir. Düşünce yazılarında Hristiyanlıktan kaynaklı bir tarafgirlikle itham edilerek Batı'nın tarih yazımı da eleştirilir.

İkinci olarak "ben" ve "öteki" imajı kurmaca eserlerinde (roman ve hikâye) Türk ve Hristiyan Batı arasındaki çatışmada kendini gösterir. *Turgut Reis* ve *Uluç Reis* romanlarında Türkler kahramanlıkları, cesaretleri, ahlakları ve çalışkanlıklarıyla öne çıkarken İspanyollar başta olmak üzere Hristiyan Batı ahlaksız, vahşi, kahpe ve yozlaşmış olarak karşımıza çıkar. Batı olumsuzdur ve "öteki" konumundadır. "Ben" olan Türkler ise "öteki"ne göre güçlüdür ve her yönden üstündür. Türk korsanlar ele geçirdikleri kasabadaki insanları gerekmedikçe öldürmez, ihtiyacı kadar esir alır, kadın ve çocuklara dokunmaz. Türklerin tek amacı devletin bekası için çalışmaktır. Oysa bu iki romanda çizilen Batı dünyası "yaradılıştan gelen bir kötülük"ten muzdariptir. Ele geçirdikleri Müslümanlara türlü işkenceler yaparlar, kazığa geçirirler, diri diri yakarlar, kadın ve çocukların ırzına geçip sonra kılıçtan geçirirler. Batı'nın kötülüğü mezhep savaşlarında da kendini gösterir. Katolikler farklı mezhepten olan halkı da öldürmektedir. Türk kadınları da savaşçı ve güçlü kadınlar olarak öne çıkartılırken Batılı kadınlar ahlaksız ve şehvet düşkünü olarak olumsuz tarafta yer alırlar.

Turgut Reis ve *Uluç Reis* romanları dışındaki eserlerinde zaman zaman Bodrum ve çevresinde Rum süngercilere rastlanır. Ancak bunlar hiçbir zaman eserlerin baş kahramanı değildirler. Rum armatörleri bile Bodrum'a gelip Türk dalgıçlarla çalışırlar çünkü Türkler bu konuda da çok yeteneklidir. Adalarda yaşayan Rum tipler bazen sadece ismen vardırlar, entrik kurguya katkıda bulunmazlar. Zengin Rumlar (Rum armatörler gibi) ise genelde kendilerinden olumsuz bahsedilen tiplerdir.

REFERENCES

Anderson, B. (1995). *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması.* (Çev. İskender Savaşır,. İstanbul: Metis Yayınları.

Belge, M. (2009). *"Mavi Anadolu Tezi ve Halikarnas Balıkçısı". Genesis: Büyük Ulusal Anlatı ve Türklerin Kökeni*. 2.bs. İstanbul: İletişim Yayınları.

Bilgin, N. (1999). *Kolektif Kimlik*, İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Ferhatoğlu, F. (2015). "*Öteki Olan Doğulunun Batılı Özneye Karşı Mücadelesi: Turgut Reis"*. Doğu Edebiyatında Batı/Batı Edebiyatında Doğu Sempozyum Bildirileri. Ankara: KIBATEK, 375-383.

Halikarnas B. (2012). *Aganta Burina Burinata*. 30. bs. Ankara: Bilgi Yayınevi.

(1969). *Ötelerin Çocuğu*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

(1692). *Merhaba Akdeniz.* 2. bs. İstanbul: Yeditepe Yayınları.

(1997). *Deniz Gurbetçileri*. 5. bs. Ankara: Bilgi Yayınevi.

(20119. *Turgut Reis*. 9. bs. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Millas, H. (2014). *Geçmişten Bugüne Yunanlılar*. İstanbul: İletişim Yayınları.

(2005). *Türk ve Yunan Romanlarında "Öteki" ve Kimlik*. İstanbul: İletişim Yayınları.

(2010). *Nations and Identities: The Case of Greeks and Turks*. E-book. 2010.

(1996). "Avrupa Birliği, Ahmet Mithat ve Halikarnas Balıkçısı". Toplumsal Tarih 29 (Mayıs 1996): 37-40.

Smith, A. D.(2002). *Ulusların Etnik Kökeni*. (Çev. Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

(2017). *Milli Kimlik.* 9. bs. İstanbul: İletişim Yayınları.

(2010). *Sözde Masum Milliyetçilik*. Ed. Herkül Millas. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010.

(1998). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.